

Jordspørgsmaalet i Danmark i de sidste to Menneskealdere.

Foredrag i Det kgl. danske Landhusholdningsselskab
den 23. Februar 1910
af Forstander S. C. A. Tuxen.

Naar man sysler med et landbrugshistorisk Arbejde som det, der er mig betroet af Det kgl. danske Landhusholdningsselskab, og som Forholdene desværre har medført ikke er blevet ført til Ende saa hurtigt som ønskeligt, stilles man i Forhold til mange Spørgsmaal, der endnu befinder sig under den mest levende Udvikling, og det kan hænde, at der vaagner Trang til af praktiske Grunde at drage et saadant Spørgsmaal frem af Mængden.

Naar jeg saaledes i Aften skal tillade mig at tage det store og vigtige Jordspørgsmaal op til en kort Behandling, sker det altsaa kun som Led i en Helhed, der omfatter alle Fremtoninger af Betydning for vort Landbrugs Udvikling gennem de to sidste Menneskealdere. Det er ikke foranlediget af den Drøftelse, det just i Øjeblikket er Genstand for rundt omkring, men nærmest af det Udslag, som den nyere Tids Foranstaltninger har givet sig med Hensyn til Jordens Fordeling, og som maaske ikke er helt uden Betænkelighed.

Ved Hjælp af Oplysninger fra Statens Statistiske Bureau sættes vi med hvert Aar bedre i Stand til at følge og bedømme Samfundsudviklingens mange Led, og de Tal, der meddeles os, yder en udmærket og sikker Støtte for

de Iagttagelser, vi ad anden Vej er i Stand til at indsamle. Af de offentliggjorte »Statistiske Meddelelser« af Betydning for Jordspørgsmaalet skal da særlig fremhæves dem, der findes i 4. Rækkes 24., 21., 14. og 8. Bind, vedrørende henholdsvis »Danmarks Jordbrug 1850—1905«, »Husmandsbrug oprettede i Henhold til Lov af 24. Marts 1899«, »Oplysninger om Danmarks Ejendomme med Jordtilliggende i 1901«, og »Fæste-, Leje- og Tjenestehuse samt Landarbejderfamilierne i disse i Aaret 1899«, samt endelig »Statistisk Tabelværk«s 5. R. Litr. E. Nr. 3 om »Vurderingen til Ejendomsskyld«.

Søger man at gøre sig Rede for Landbrugets Udviklingshistorie gennem de sidst forløbne 70 Aar, viser den sig jo baade rig og mangesidig. Ikke blot saaledes, at der har været megen Vækst og Fremgang i alle Erhvervets Hovedgrene; men disse har tillige været saaledes vekslende, at snart en, snart en anden maatte betegnes som den førende. Det er saaledes let at vise, hvorledes det var de betydelige *G r u n d f o r b e d r i n g e r* med Afsivning, Mergling og bedre Bearbejdning, der spillede Hovedrollen omkring Midten af forrige Aarhundrede, medens man i de følgende Tiaar dertil føjede først energiske Bestræbelser for *H u s d y r h o l d e t s* Fremme til Møddingens Berigelse og dernæst stræbte at bøde paa de skete Forsømmelser i Udviklingen af et tidssvarende *P l a n t e b r u g* samt i udvidet og forbedret *F o r æ d l i n g s v i r k s o m h e d* ved Fabrikker for Tilvirkning af Smør, Flæsk, Sukker o. a.

Derhos var Udviklingen jo ejendommelig ved, at disse Fremskridt ikke indleddedes samtidig i alle Klasser af Avlsbrug. I Begyndelsen var det de *s t o r e* *E j e n d o m m e s* *B e s i d d e r e* og *B r u g e r e*, der førte an, snart dog fulgt og tildels afløst af de *a l m i n d e l i g e* *G a a r d b r u g e r e s* store Mængde, indtil vi endelig nu er saaledes stillede, at alle *K l a s s e r* af *A v l s b r u g*, fra de største til de mindste, føler sig nogenlunde lige interesserede i Arbejdet for vort Landbrugs Fremme, og det

hvad enten det gælder de fortsatte Grundforbedringer, Plantebrugets, Husdyrbrugets eller Landbrugsindustriens Udvikling. — Men Landbrugernes Forhold til Jorden er da ogsaa i den samme Tid undergaaet væsentlige Forandringer med Hensyn til Ligestillelse i Raadighed og til Fordeling efter Størrelsen af det behandlede Areal.

For kun 70 Aar siden befandt vi os endnu saa nær op til det middelalderlige, at over en Tredjepart, ja for Øerne alene over Halvparten af Jorden befandt sig under Livsfæstes Vilkaar. — Ganske vist raadede det gamle »Hørigheds- og Lydighedsforhold« mellem Fæstebønder og Herremænd eller disses Befuldmægtigede nu ofte kun paa Papiret, »Landgilden«s Naturalydelser var for en Del omsat i Pengeafgifter, og »Hoveriet« var ikke blot fæstnet, men ofte helt eller delvis afskaffet. Men meget af det gamle Fæstevæsens Aand var dog endnu raadende og vedblev særlig overfor Husbrugeren saa længe at være det, at Interessen for at faa de sidste Spor udryddet har bevaret sig levende lige op til vor Tid. Nu er Fæstets grelle Sider dog fjernede saa vidt, at man endog med Grund har kunnet rejse Spørgsmaalet om, hvorvidt Bonden var bedst tjent med Selveje eller Fæste i dets nye Skikkelse.

Dommen om Livsfæste som Hovedform for Forholdet til Jorden var jo imidlertid fældet længe forinden, og det blev for de sidst rundne Menneskealdere i den Henseende kun Opgaven paa bedste Maade at fuldbyrde den fældede Dom. Tidens Lovgivning bærer da ogsaa tydeligt Vidne om disse Bestræbelser, og Fæstejordens Areal svandt gennem de 70 Aar fra 1835 til 1905 fra 37 til kun 5—6 pCt. af hele Landets Hartkornsareal, for Øerne alene fra 50 til 9—10 pCt. — Dog ramtes Fæstehusenes Areal mindre end Fæstgaardenes, og i 1905 var af 213.000 Ejendomme under 1 Td. Hartk. de 26.000 eller 12 pCt., af 77.000 Gaardbrug kun 3700 eller knap 5 pCt.

under Livsfæste. — Men, som sagt, Fæste nu og forhen er saa afvigende, at de to Slægtled nok med fuld Ret kan siges paa dette Omraade at have ført os ud af den gamle og ind i en ny Tid, der kun har bevaret faa Spor af det svundne.

Samtidig vandtes der saa Frihed til at lempe Forholdene efter andre Krav, og særlig ejendommelig er de Forandringer, der skete i *Jordens Fordeling*.

Medens det i 1835 vel nok kunde forudsiges som givet, at Fæstevæsenet, i hvert Fald som privat Fæste, gik sin Opløsning i Møde, var det mindre sikkert, hvilken Indflydelse den friere Jordbesiddelse vilde faa i Retning af *Ændringer i Jordens Fordeling*, og det har nu sin store Interesse at se tilbage paa, hvorledes Forholdet i den Henseende har udviklet sig, dels som Følge af frit Valg, dels som mere eller mindre direkte Følge af Lovgivningens Bestemmelser og anden ydre Paavirkning.

Enderesultatet er jo op til vor Tid blevet en meget stærk Forøgelse i Antallet af selvstændige Brug og en væsentlig Formindskelse i disses Størrelse, dog ikke ens for alle Klasser af Landejendomme.

Der fandtes indenfor vort Lands nuværende Omraade i Landdistrikterne i 1835: 157.000 Landejendomme, medens Tallet i 1850 var naaet til 180.000 og i 1905 endog til 289.000, det er en Fremgang af 132.000 eller 84 pCt. gennem to Slægtled.

Hvorledes denne Tilvækst har fordelt sig paa de forskellige Klasser af Ejendomme lader sig efter den foreliggende Statistik mindre let angive for det hele Tidsrum; men for Tiden efter 1850 er der givet os Oplysninger, der maaske med nogen Ret kan overføres paa det Hele og som i hvert Fald for den Tid, de omfatter, er af megen Interesse. I de siden 1850 forløbne 55 Aar voksede Antallet af Landejendomme fra 180.000 til 289.000, altsaa i alt

med 109.0000 eller 60 pCt., og Tilvæksten har i den Tid fordelt sig saaledes paa Ejendomme af forskellig Størrelse:

For Ejendomme paa	Fremgangen var		
	i Antal	i Tdr. Hartkorn	
Over 12 Tdr. Hartkorn	264	5376	+ 5376
8—12 — —	÷ 1063	÷ 9309	} ÷ 44560
4— 8 — —	÷ 5722	÷ 35251	
2— 4 — —	5094	13170	} + 24816
1— 2 — —	8360	11646	
2 Skpr.—1 Td. —	19723	10914	} + 14856
1 Fdk.—2 Skpr. —	30641	3297	
Under 1 Fdk. —	34678	645	
Uden Hartkorn	17065	»	
Der tilkom nyt Hartkorn	488	
	109040	45048	45048

Angivet i store Træk er der saaledes med en Tilvækst i nyt Hartkorn paa omtrent 500 Tdr. og en Afgang fra de to Grupper af store Bøndergaarde paa ca. 44.500 Tdr., blevet ca. 45.000 Tdr. Hartkorn til Fordeling paa de andre Klasser af Ejendomme, og deraf er 5000 faldet paa Herregaardene, 25.000 paa de mindre Bøndergaarde og 15.000 paa de mange nye Huse med Jordtilliggende.

Hvad nu angaar den Fremgang, der er sket i Herregaardenes Antal og Tilliggende, nærer Bureauet ingen Tvivl om, at der deri væsentlig maa ses en Følge af Bestemmelsen i Loven af 19. Februar 1861, der gav Godsejeren Ret til ved Fæstledighed at inddrage hver tiende Gaard til fri Raadighed. De statistiske Oplysninger viser da ogsaa en mærkelig Overensstemmelse mellem det Areal af 5400 Tdr. Hartkorn, der paa denne Maade blev frigjort, og de 5376 Tdr., hvormed Herregaardsarealet, som ovenfor vist, samtidig er vokset. — Denne Bevægelse i Retning

af større Koncentration i Jordens Benyttelse, saa afvigende fra, hvad der ellers er sket i vort Land, kan altsaa ogsaa siges væsentlig at have haft en kunstig Anledning; men der er næppe Grund til i særlig Grad at beklage dennes Følger. Det drejer sig her om knap $1\frac{1}{2}$ pCt. af det til alle Landejendomme hørende Hartkorn, og under den udjæv- nende Bevægelse, der ellers erkendes at gøre sig gældende, er det ikke usandsynligt, at vi føres hen til et Punkt, hvor man let vil føle Savnet af praktiske Avlsbrug, der ved deres Størrelse gør Ejer eller Bruger særlig egnet til at kaares til ledende Personer for Landbrugets Udvikling. Forøvrigt er det jo hverken i Øjeblikket og end mindre for alle Tider afgjort, hvilken Drift, den samlede eller den mere spredte, der er i Stand til at give det bedste økonomiske Resultat. Ja, ser vi videre end til det Økonomiske, vilde det vel være en virkelig Forrin- gelse for vort Land, om det kunde tænkes berøvet de mange gamle Herresæder med deres ofte prægtige Byg- ninger, historiske Minder og skønne Omgivelser, hvis Ny- delse sædvanlig ikke karrigt forholdes den store Almen- hed. Som vi priser Bevarelsen af de gamle Ege i vore nu ofte saa uniforme Skove, vilde vi vel faa Grund til at beklage ikke længer her og der at se et Slot rage op af Gaardenes og Husenes mere ensformige Mængde. — Her- om mene man nu hvad man vil; de, der frit har kunnet disponere over de 5000 Tdr. Hartkorn, har foreløbig ikke følt sig fristet til at udstykke, men har tværtimod samlet det forhen mere spredte; medens forøvrigt hele denne Side af Bevægelsen i det mindste for Jyllands Vedkommende synes at skulle svinde sammen med den givne Anledning og snarest at ville slaa over i modsat Retning.

Ganske anderledes betegnende for Tiden og af langt mere gennemgribende Betydning er den samtidige Flyt- ning af et 7—8 Gange saa stort Areal fra Ejendomsgrup- pen de store Bøndergaarde med et Tilliggende af 4 til 12 Tdr. Hartkorn og dets Fordeling nedefter med omtrent to Trediedele paa mindre Bøndergaarde med 1 til 4 Tdr.

Hartkorns Tilliggende og godt en Trediepart paa Ejendomme under 1 Td. Hartkorn.

For Bøndergaardenes Vedkommende maa det, der her er sket, betegnes ikke blot som en naturlig, selvvalgt Deling af Ejendommene, det er sikkert ogsaa i bedste Overensstemmelse med Samfundets almindelige Tarv og et Udtryk for den Fremgang i vort Erhverv, der sætter en Familie i Stand til nu at leve bedre paa det halve end man forhen gjorde paa det dobbelte Areal. Der vil fra disse Brug, ved almindelig god Nutids Drift og gennem dennes videre Udvikling, ventelig kunne ydes de pengelige og personlige, fysiske som aandelige Bidrag til Samfundets Bestaaen. Og der kan leves et Liv, der ikke blot skaffer Brugerne de daglige Fornødenheder i rimeligt Maal, men ogsaa lader dem nyde deres Del af de kulturelle Goder af materiel og aandelig Natur og giver deres Ungdom en til vort Kulturstandpunkt stedse bedre svarende Opdragelse. Der er ikke større Forskel i Størrelsen af Brugene end at en mere eller mindre intensiv Drift vil kunne gøre Brugerne nogenlunde ligestillede i Kaar som en værdig Middelstand blandt Landboerne i vort Land. Forøvrigt er det vel ganske ønskeligt, at der ogsaa indenfor denne gives dem, der kan sætte Maalet lidt højere for sig selv og andre som i de resterende Gaardbrug paa 4—12 Tdr. Hartkorn, der i de 55 Aar aftog fra 34.000 til 27.000 med tilliggende Areal af henholdsvis 212.000 og 168.000 Tdr. Hartkorn.

Saa drages imidlertid endelig vor Opmærksomhed hen paa de 15.000 Tdr. Hartkorn, der gennem de 55 Aar er bleven fordelt paa Ejendomme med mindre end 1 Td. Hartkorns Tilliggende. I og for sig er det jo ikke noget betydeligt Areal, hvorom der her er Tale, saa lidt som de 43.000 Tdr. H., der i 1905 i alt var knyttet til saa smaa Ejendomme. Men dette Areal var fordelt paa 213.000 Ejendomme, mod 110.000 i 1850, saa at Tilvæksten har udgjort over 100.000 og antagelig et tilnærmelsesvis lige saa stort Antal Familier i vort lille Land.

At mange af disse ikke ernærer sig fortrinsvis af Landbrug, fremgaar, som det senere skal paapeges, navnlig af Oplysningerne om Vurdering til Ejendomsskyld; men da der ikke kan anstilles nogen Sammenligning mellem denne og den tidligere med Hensyn til Husbrugene givne Statistik, taler vi foreløbig om disse Landejendomme under 1 Td. Hartkorn under ét.

Ogsaa den i disse Ejendommers Antal skete stærke Stigning var vel for en væsentlig Del i god Overensstemmelse med Forholdenes Udvikling i det hele taget; men den er dog ikke i samme Grad uberørt af kunstig Paa-virkning som den samtidige Udvikling af de smaa Gaardbrug.

Det blev nylig udtalt i en Udvalgsbetænkning til vort Selskab, at »Ønsket om at kunne kalde, om det saa kun er en lille Plet Jord, for sin egen, er gammel og stor hos vort Folk, og at der er mangfoldige Eksempler paa den store Sparsommelighed og udholdende Flid, Landarbejderen har udvist for at komme i Besiddelse af en Jordlod«. Denne Bestræbelse har saa i Tidens Løb fundet yderligere Opmuntring i gunstigere Vilkaar for intensiv Drift, særlig i udstrakt Dyrkning af Rodfrugt og i dennes og andre Foderafgrøders lønnende Anvendelse i et ved Andelsdriften støttet Ko-, Svine- og Høsehøld. Desuden er der i stigende Grad aabnet Udvej til lønnende Bierhverv ved Transport og Handel, Haandværk og Industri, ikke at forglemme et bedre lønnet og behageligere Arbejde i andres Landbrug, for hvilke den »jordbesiddende« Arbejderstand, som det ogsaa udtaltes i nævnte Betænkning, danner den solideste og bedste Stamme. Det ene som det andet har havt til naturlig Følge, at mangan Husmand udvidede sit Jordareal, hvor Lejlighed gaves, og andre skaffede sig Ejendom uden at de dertil behøvede nogen særlig Opmuntring eller anden Paavirkning udefra.

Men som det vel oftest gaar i et vaagent og livskraftigt Samfund, vil mange udenforstaaende Interesser bi-

drage deres til yderligere at fremme Udviklingen i den Retning, som synes at være Tidens, og det tør da næppe heller siges, at hele den Fremgang, hvortil vi nu er Vidne paa dette Omraade, i samme Grad som hvor det galdt Gaardene kan betegnes som selvkaldet, naturlig. Baade offentlige og private Bestræbelser udenfor de Paa-gældendes egen Kreds har i væsentlig Grad været medbestemmende, ledet af Motiver af ret forskellig Natur; snart var det gode økonomiske Grunde, hvormed man støttede Bevægelsen, men snart var det mere sociale Hensyn, jævnlig rent filantropiske og undertiden, hvad man almindelig forstaar ved politiske Betragtninger, der gjorde sig gældende, og der kan derfor være god Grund til et Øjeblik at standse, for at se lidt nærmere paa denne Udvikling og dens mulige Fremtidskaar.

Tilvæksten i »Husbrugene«, det vil sige i Landejendomme med mindre end 1 Td. Hartkorn, var i:

	Ejendomme med						Tilsammen	
	2 Skpr.-1 Td. Hartkorn		1 Fdk.-2 Skpr. Hartkorn		Under 1 Fdk. Hartkorn			
	Antal	Tdr. H.	Antal	Tdr. H.	Antal	Tdr. H.	Antal	Tdr. H.
1850—60	10237	5245	8835	1195	9115	62	28187	6502
1860—73	6100	3050	8423	925	9162	87	23685	4062
1873—85	2144	1182	6741	663	12336	120	21221	1965
1885—95	÷1095	÷ 357	1243	39	5654	105	5802	÷ 213
1895—1905	1598	1402	5252	448	13755	261	20605	2111
1850—1905	18984	10522	30494	3270	50022	635	99500	14427

Der vises os i disse Tal en Bevægelse gennem det sidst forløbne halve Aarhundrede, der ganske vist stadig har forøget Antallet af de smaa Ejendomme; men som Helhed har Tilvæksten været i jævn Aftagende indtil Perioden 1885—95, da den endog er meget langt nede, for da ret brat at tage stærk Fart med en kraftig Stigen op i mod vor Tid.

Bevægelsen har jo imidlertid ikke sin Oprindelse indenfor det her anførte Tidsrum; den stærke Tilvækst af 28.000 Husbrug i Perioden 1850—60 maa vel tværtimod anses som Kulmination af en Bevægelse, der tog sin Begyndelse langt tidligere i nøje Forbindelse med U d s k i f t n i n g e n og G a a r d m a n d s h o v e r i e t s A f l ø s n i n g. Medens der endnu i Aar 1800 maa antages at have været flere Gaardmænd end Husmænd, i hvert Fald saadanne med Jord, var Forholdet mellem Ejendomme paa over og under 1 Td. Hartkorn i 1835 omtrent $\frac{10}{13}$, i 1850 som $\frac{10}{16}$ og i 1905 som $\frac{10}{27}$.

Der skete jo ved Begyndelsen af forrige Aarhundrede rundt omkring i Landet en stærk Udstykning af Jorden og skabtes da en Mængde nye Husbrug. Det skete dels som Erstatning til Datidens jordløse Husmænd for den ved Udskiftningen tabte Græsningsret, dels for at skaffe Selvejergaardene Penge og Arbejdshjælp saa vel som Arbejdere til de store Gaarde, efterhaanden som Hoveriet afløstes. Vi véd imidlertid, at denne Udstyknings Resultater ikke i alle Tilfælde var til Velsignelse for de smaa Brug og navnlig ikke i de Tilfælde, hvor de anbragtes i Grupper paa en ofte strid, raa eller sur Jord og uden god Adgang til at tjene Føden ved Arbejde udenfor Lodden. Denne Udstykning fandtes jo imidlertid snart ogsaa i anden Henseende saa faretruende, at man ved Lovgivning særlig i 1810 og 1819 satte Grænser for dens Frihed, tildels med den bestemt udtalte Begrundelse, at ingen Bondegaard burde svækkes saa meget, at den blev utilstrækkelig til en Gaardmandsfamilies Underhold, og man mente, at en Hovedparcel paa 2 Tdr. Hartkorn vilde være nødvendig i saa Henseende! Derimod lagdes der ikke nogen videre Hæmsko paa Dannelsen af de smaa Husbrug. Disses Tal steg da ogsaa op gennem Aarhundredet, og medens Tilvækstens Grad, som sagt, for Husbrugene som Helhed kulminerede ved Aarhundredets Midte, galdt dette dog særlig de større Husbrug, medens de mindstes Tilvækst først tabte sig og sank langt ned i

1880 Aarene, for dog atter at stige stærkt med de andre, i det sidste Tiaar, hvorom der foreligger Oplysning. Men forøvrigt maa vi i den overvejende Mængde af denne Klasse af smaa Huse særlig se saadanne, som ikke egentlig fortjener Navn af »Landbrugshuse«, og det skal tilføjes, at vore Tal, der gælder hele Landet, selvfølgelig dækker over en Del Uligheder mellem de enkelte Landsdele.

Den sidste fornyede Opgang i Antallet af alle Klasser af Husbrug efter Midten af 1890 Aarene falder jo sammen med den mere selvstændige Husmandsbevægelse og i en Tid, da Interessen for denne finder sit Udtryk i Foranstaltninger, der ogsaa udefra tager Sigte paa at støtte Dannelsen af smaa Jordbrug.

Samfundets almindelige Interesse for Husbrugene og deres Kaar fandt tidlig sit Udtryk i vore *L a n d b o f o r e n i n g e r s V i r k s o m h e d*, for hvilken Bedømmelse og Præmiering af Husbrug, Ordning og Ledelse af Husmandsrejser m. m. jævnlig blev en Hovedopgave, især efter at Staten fra 1872 ydede sin Støtte dertil ved stigende aarlige Bevillinger. Men det var dog navnlig i det sidste Tiaar, at Bestræbelserne samlede sig om Medvirkning til en Fordeling af Jorden, der i stigende Grad kom de mindste Jordbrug til Gode og som har bidraget sit til den Fremgang i Antallet, som Statistiken nu viser os atter er ved at tage Fart.

Maalet for disse Bestræbelser var det jo fortrinsvis at forbedre den almindelige jordløse *L a n d a r b e j d e r s K a a r*. Hertil sigter særlig Lovene af 1899 og 1904 »om Tilvejebringelse af Jordlodder til Landarbejdere«, og det samme er dog Hovedtanken med denne Lovs sidste Form af 1909, hvor den benævnes »Lov om Oprettelse af Husmandsbrug« saa vel som med Loven af 1906 om »Jords Udstykning og Sammenlægning« og det dertil knyttede Tilsagn om Udlaan af Statslaanefondens Midler til de saakaldte *U d s t y k n i n g s f o r e n i n g e r*. Disse dannes med det Formaal at indkøbe større Landejendomme, der egner sig til Udstykning og som kan er-

hverves for en billig Pris, for at udstykke og afhænde dem, væsentlig til Oprettelse af mindre Landbrug.

Disse Foranstaltninger og den derved tilsagte Hjælp til Dannelse af smaa Jordbrug har, som bekendt, vundet meget stor Tilslutning, og Udstykningsforeningernes Antal er stærkt voksende. Deres Tal opgaves senest til 17 fordelt i de forskellige Egne af Landet; men allerede nu er det vist steget yderligere, saaledes var heri ikke indbefattet en Forening, som i disse Dage opgives at have opkøbt en Ejendom paa over 700 Tdr. Ld. — Ellers synes det hidtil snarest at have været Bøndergaarde, store og middelstore, der ad denne Vej er opløst i mindre Ejendomme. Det gælder i hvert Fald to af de ældste Foreninger, om hvilke jeg véd nærmere Besked. De dannedes begge i 1907, den ene med 700 Medlemmer og 42.000 Kr. Garantikapital, den anden med 600 Medlemmer og en Kapital paa 128.000 Kr. Den første virker i en frugtbar Landsdel og har hidtil ved Køb af 8 Ejendomme paa 28 til 125 Tdr. Land lagt Grunden til 48 nye Hjem, de fleste med et Tilliggende af 4—6 Tdr. Land, sjældent mindre, i flere Tilfælde noget mere. Den anden Forening virker paa noget mindre frugtbar Grund og af 23 nye Lodder var de 8 paa 10, 2 paa over 10, 8 paa 6—8 Tdr. Ld. og 5 derunder. De var her udstykkede fra 6 Gaarde paa 37 til 89 Tdr. Land.

I Betragtning af den Tilslutning disse Virksomheder har kunnet glæde sig ved, er der Grund til at antage, at den Stigen i Antallet af Huslodder, som fremgaar af de statistiske Oplysninger indtil 1905, siden har fortsat sig efter en lignende Maalestok og foreløbig vil vedblive dermed. Det er vel for mange af os med en blandet Følelse af Tilfredshed og Tvivl, at vi nu ser de talrige Huse, ofte i samlede Grupper, dukke op i vort Land. Tilfredsheden skyldes det i bogstavelig Forstand grundmurede, der her synes at skulle træde i Stedet for mere usikre Eksistenser, medens Tvivlen gælder Spørgsmaalet, om der virkelig ogsaa vil findes Kaar for Hjem i disse Huse, saa at de ikke blot har faaet den »Andel i Jord«, som der nu om Stun-

der tales ret uforstaaeligt om, at vi alle ejer Ret til; men navnlig ogsaa den *Andel i materiel og aandelig Kultur*, som jeg tror i højere Grad er alles Ret.

Der er da to Spørgsmaal, som Fremtiden ganske vist vil besvare! Men som det var rart at faa besvaret saa godt som muligt, inden den gør det paa sin, ofte noget haardhændede Maade. Næmlig dels om der vil kunne leves et tilfredsstillende Liv som selvstændig Jordbruger paa saa smaa Arealer som dem, hvorom der her er Tale, dels om der i modsat Fald kan findes tilstrækkeligt af lønnende Erhverv ved Siden af Jordens Benyttelse. Kun hvor disse Spørgsmaal kan besvares bekræftende, kan det vel kaldes fuldt forsvarligt at sætte Kræfter ind paa en stærkere Udvikling af denne Udstykning end den, der trænger sig frem uden al ydre Paavirkning.

Spørges der, om en Familie kan »leve« ved Dyrkning af en Lod paa 6—9 Tdr. Land, vil mange straks have det bekræftende Svar paa rede Haand. Men Spørgsmaalet bliver da, hvor højt et Levesæt man kræver for denne Husmandsfamilie. Kræves der ikke mere end at den jordejende Husmand paa sin egen Lod kan tjene en Dagløn lig den, der ellers erhverves ved almindelig daglønnet Arbejde, kan det maaske for ham kaldes et Fremskridt i social Henseende, men vel at mærke kun saa længe han kan bevare sin Stilling økonomisk uafhængig; og selv under denne Forudsætning, maa det dog vel kaldes beskednere Kaar end dem, der efterstræbes af Husmandsagens Forkæmpere og os alle. Det maa vel være vor Tanke, at Lodden skal kunne give et Plus i den hittidige sparsomme Indkomst, medens blot Tanken om Mulighed af et Husmandsproletariat vilde være det grelleste Modbillede af, hvad der efterstræbes.

Jeg maa tilstaa, at det for mig staar som noget af en Gaade, hvorledes man ved almindelig Landbrugsdrift, der endnu er den raadende ogsaa paa de fleste Huslodder, kan finde Sysselsættelse for de der værende Kræfter. Tænker vi os, at vi paa en almindelig Gaard paa 60 Tdr. Land,

Aaret om skulde beskæftige 7—10 voksne Mænd, tildels med Hjælp af Hustruer og Børn, vilde vi jo være i den største Forlegenhed. Jordbruget maatte da føres et langt Stykke videre frem i Retning af det intensive, havemæssige, end den vi nu saa smaat har indledet med den stærkt voksende Rodfrugtavl. Denne Vej er ganske vist ikke lukket; men den kræver baade hos Personen en Indsigt, et Anlæg og en praktisk Erfaring, som endnu ikke er almindeligt Eje og for et helt Samfund ikke bliver det i en Haandvending, og den kræver navnlig en Udvikling af Af-sætningsforholdene i et begærligt Hjemmemarked saa vel som i særlige Fabrikker eller en udviklet Eksport. Hvor meget vi end har arbejdet paa at fremme Byernes Forbrug af Grønsager og Frugt, har forsøgt os med Oprettelse af saakaldte Frugterier og Konservesfabrikker, saa vel som med at søge Indgang særlig paa det engelske Marked, kan Resultatet af disse Bestræbelser gennem en Menneskealder endnu langt fra kaldes saa vellykkede, at de foreløbig giver nogen fast Grund at bygge paa.

Det voksende Antal Husbrug maa derfor indtil videre søge andre Midler til at skabe sig en lykkelig Eksistens og bygge paa Fortjeneste gennem *a n d e t E r h v e r v e n d d e n h a v e m æ s s i g e B r u g a f L o d d e n*. Naar man dog synes ikke helt sjældent at finde et taaleligt Udkomme uden at ophøre at være Landmand og dog uden synderligt Arbejde for andre, maa Forklaringen søges deri, at man paa Huslodden har grebet til det samme Middel som vort Landbrug i sin Helhed. Da det ensidige Plantebrug glippede, har man udviklet sin Drift i industriel Retning ved Planteproduktionens Omdannelse og Forædling gennem et stærkt udvidet Husdyrhold og baseret dette ikke blot paa egen Plantefrembringelse, men endog paa andre Landes Produktion af Mais og Handelsfoderstoffer saa vel som den hjemlige Produktion af Græsning og Hø, særlig hvor der boes i Nærheden af store tørlagte Arealer. Hvad vi i den Henseende véd fra daglige Iagttagelser bekræftes ved de Oplysninger, der tilflyder os gennem de statistiske

Meddelelser, hvorefter der f. Eks. ved de først oprettede Statshuse paa 100 Tdr. Hartkorn holdtes henved 1000 (986) Stkr. Kvæg og over 1100 Stkr. Svin mod henholdsvis knap 500 og 400 paa et lignende Areal for hele Landet, lige som Fjerkræholdet var to, tre Gange saa stort som paa tilsvarende Arealer fra Landet som Helhed. Til et noget lignende Resultat fører en Undersøgelse af, hvad der er Regel ved Landets Fæstehuse, for saa vidt disse havde et Tilliggende af 4—8 Tdr. Land. Ved disse holdtes saaledes i Gennemsnit 0,5 Hest, 2,8 Stkr. Kvæg, 2,9 Stkr. Svin og 32 Stkr. Fjerkræ. Denne Form for Erhverv ved Huslodden, der har fundet en stor Støtte i vore Andels-Organisationer for Smør-, Flæske- og Æg-Produktionen, kan vel noget hjælpe til at styrke vor Tillid til et godt Udkomme ved de smaa Arealer; men dog især fordi der ved dem klæber det Gode, at deres Pasning for en stor Del kan bestrides i Hjemmet af Hustru og Børn, saa at de ikke baandlægger Mandens Frihed til at s u p p l e r e F o r t j e n e s t e n g e n n e m a n d e t A r b e j d e.

Naar Spørgsmaalet bliver herom, vil man maaske mindes, at Arbejdet til Gunst for de selvstændige Husbrug hos mange har været stærkest dikteret af Ønsket om at faa Landarbejderen befriet for at »hænge i Daglejerselen«, som det benævnes. Han har skullet have fat paa Jorden først og fremmest for at komme bort fra det hidtidige, mindre tiltalende, man vil endog sige mindre værdige Erhverv. Efterhaanden maa vi vel imidlertid deri faa Lov til at se blot en Levning af en tidligere ganske vist ofte højst berettiget Sky for Daglejerarbejdet, saaledes som dets Vilkaar da var; men som de da vel med raske Skridt gaar bort fra at være. Thi den Ting i og for sig at tjene andre kan vel ingen retsindig Mand for Alvor nære Sky for, og ogsaa Landarbejdergerningen tør nu ventes at byde Vilkaar, der overalt er selvstændige Mænd værdige, saa at de føler sig som de gode Medhjælpere, afdøde E. Tesdorpf holdt af at kalde sine Daglejere. Der tør da ogsaa ventes i stigende Grad at blive spurgt om det præsterede Arbejdes

Godhed, og Lønnen vil blive stillet i Forhold til den Intelligens, det udkræver og hvormed den ældre, jordbrugende Husmand sædvanlig vil være bedre rustet end det unge Tyende. — Men det er jo ikke ubegrænset, hvad der kan tilbydes af Landbrugsarbejde ved Siden af Driften af egen Lod. Selve Opløsningen af de større Jordbrug i mindre maa medføre en Aftagen, og de tilbageblivende større Brug vil dog vist, efterhaanden som Lønnen stiger, lære bedre at klare sig med en begrænset, om end dueligere og mere vellønnet Medhjælp, og det er da allerede nu saaledes, at en meget stor Del af de nyrejste smaa Jordbrugs Ejere søger helt andet Erhverv og kan ventes at gøre det i stigende Maal.

Det har overrasket mig, hvor jeg har havt Lejlighed til at undersøge det, hvor mange forskellige Erhvervs-grene, der kan findes knyttede til de smaa og store Husbrug. Først findes der jo imellem disse en hel Del Villaejere, for hvem Jorden ikke spiller nogen egentlig økonomisk Rolle, lige som Landsbyskolens Lærere er at søge her; der kan ogsaa findes andre, der ved Siden af deres Jordbrug udøver Lærergerning, en i Husflid, en anden i Gymnastik, og medens en er Musiker, handler en anden med Grise, med Ost eller samler Æg, nogle er virkelige Handelsmænd, Vognmænd, Fiskere eller Haandværkere, medens andre i Ny og Næ sysler med sligt, er Tække-mænd, Murere, Stenhuggere, Tømrere, Telefonarbejdere ell. a., og medens nogle har deres regelmæssige Gerning som Landpost eller Vejmand, staar andre i Reserve til disse Stillinger. — Disse Iagttagelser bekræftes fuldt ud af det statistiske Bureaus seneste Meddelelser. Om de i de første fem Aar oprettede saakaldte Statshuse meddeles saaledes, at kun 139 af 1616 af disse Brugere ikke arbejdede for fremmede, medens Resten gjorde det, naturligvis i stigende Maal, jo mindre Lodden var. Steg Lodden fra 2—4, til 4—6, til 6—8 og over 8 Tdr. Ld. var Antallet af Arbejdsdage for fremmede i Aarets Løb henholdsvis 184, 152, 148 og 130, i Gennemsnit for alle 155 eller vel

omtrent Halvdelen af Aarets samlede Antal Arbejdsdage. Ja, for alle Ejendomme i Landdistrikterne viser det sig, som det ses af den nedenstaaende Tabel, at af 250,000 saadanne var Hovederhvervet kun for de 174,000 egentlige Landbrug eller Skovbrug og dette i samme Grad mindre, jo mindre Jordlodden var.

Erhverv i Ejendomme af forskellig Størrelse.

	I Ejendomme paa				Ialt
	Højest 1 Td.Ld.	1—6 Tdr. Ld.	6—18 Tdr. Ld.	Over 18 Tdr. Ld.	
Land- og Skovbrug	21000	31000	38000	84000	174000
Haandværk og Industri . . .	18000	7000	3000	800	29000
Handel og Transport	5000	1500	800	600	8000
Immateriel Virken	3000	1300	1000	700	6000
Kapital, Pension, Aftægt . .	1500	200	70	41	2000
Fiskeri	1800	600	300	200	3000
Mølleri og Mejeri	1100	600	500	200	3000
Andet og ubenævnt	18000	6000	2000	600	26000
	68000	48000	46000	87000	250000

Alt dette viser vel, at vi maa tænke os andet Erhverv eller Arbejde for andre som Regel knyttet til de smaa Brug, saa længe en langt mere intensiv Drift end den hidtidige ikke er bleven muliggjort og almindelig; men ogsaa de Kilder til Erhverv, der ligger udenfor det egentlige Landbrug, er jo langt fra at være ubegrænsede. Det er vel muligt, at der ved Elektricitetsanlæg og paa anden Maade efterhaanden kan blive en Stigning ogsaa der; men foreløbig staar vi vel heller ikke her paa saa sikker Grund, at en rimelig Betænkelse helt lader sig fjerne, naar det gælder Spørgsmaalet om, hvorvidt der vedblivende vil findes passende Erhverv ved Siden af Jordbruget for en stærkt stigende Husbestand, især da denne jo nu meget almindelig optræder gruppevis paa de Pletter, hvor en

større Ejendom har været tilkøbs. For saa vidt tør det maaske kaldes heldigt, at Udstykningen hidtil mere har ramt de middelstore Gaarde, hvorved Beliggenheden dog bliver noget mere spredt, end hvis det var Gaarde paa flere Hundrede Tdr. Land, der veg for Oprettelsen af Husbrug.

Vi mindes uvilkaarligt om den Forskel, det før i Tiden gjorde i den nyopstaaede Husmandsstands Kaar, om Lodderne lagdes enkeltvis ved Bondens Hovedlod, hvor der var god dyrkelig Jord og sikker Udsigt til Arbejde paa Gaarden, eller de lagdes ud som Kolonier i Overdrev o. l. — Man mente for hundrede Aar siden at maatte vaage over, at der ikke blev mindre end 2 Tdr. Hartkorn liggende til en Gaard, for at en Gaardmandsfamilie dér kunde være sikret et rimeligt Underhold; man kan føle Trang til i vor Tid at udtale et lignende Forbehold med Hensyn til Anlæg af Husbrug med Understøttelse af Staten, at de saa vidt mulig kun anlægges under Forhold, der paa den ene eller den anden Maade byder Vilkaar for et Underhold, der stiller Brugeren og hans Familie som fuldt værdige ydende og nydende Samfundsborgere. — En Borgen for, at dette vil ske, tør vi maaske se deri, at det nu i højere Grad end forhen er Husmændene selv, der gennem deres Foreninger indvirker paa Udviklingens Gang, og at de saakaldte Udstykningsforeninger jo ikke er Jordspekulanter, men filantropiske Sammenslutninger, hvis Virksomhed desuden er gjort afhængig af Ministeriets Skøn, blandt andet derover, om den Ejendom, der agtes købt til Udstykning, ogsaa egner sig dertil. Det gælder jo ikke først og fremmest at faa øget det allerede store Antal af Husbrug saa meget som muligt, men at støtte Udviklingen af en vel stillet Husmandsstand, der kan nyde sin Part af de kulturelle Goder, hvorfor vi ynder at rose vort Samfund.

Vi mindes om Jordspørgsmaalets nære Forbindelse med Arbejderspørgsmaalet, og spørger vi, hvad der er værst, Jordløshed eller Arbejdsløshed, vil vel

ingen være i Tvivl om Svaret. Det skal vel erkendes, at den, der ejer en Plet Jord, ikke saa let rammes af Arbejdsløshedens Gru, han har altid sin Jord at sysle med; men hvor meget vi end erkender, at selv en meget lille Jordlod kan være en lykkelig Basis for en Familie, fuld Sikkerhed for mættede Munde giver den ikke; man kan i sin Tillid til Jordejes Velsignelse ogsaa gaa for vidt, hvad vi næppe er helt uden Fare for i Øjeblikket.

Det vil i hvert Fald erkendes at være Spørgsmaal af største Betydning i denne Sag, at der Haand i Haand med det stigende Antal smaa Brug ogsaa gaar stigende Anstrængelser for at lette Afsætningsforhold m. m. for den mere intensive Drift, og at der ved Valg af Stedet for en Jordlod lægges Vægt paa Muligheden af andre Erhvervs-kilder end selve Jordbruget. En saadan indirekte Støtte vil maaske veje fuldt saa meget som den stærkere iøjefaldende, mere direkte.

Kan vi føle os trygge paa de her fremdragne Punkter, vil det vel saa forøvrigt ikke være vanskeligt at samles i den Erkendelse, at den lykkeligste Stand lettest bliver den, der støtter sig til saadanne smaa Jordbrug, lige som det Land er det, hvor Landbrug endnu er et Hovederhverv ved Siden af Haandværk, Handel og Industri.

Foredraget ledsagedes af følgende Diskussion:

Kammerherre *Carl Bech* udtalte, at det var interessant, at Foredragsholderen havde fremdraget Tal til Belysning af, hvorledes det stillede sig baade før og efter, at vi fik Loven om Jord til Landarbejdere. Der herskede den Misforstaaelse med Hensyn til denne Lov, at man troede, at det var den de skyldtes, at vi havde faaet de mange Husmandsbrug, medens det i Virkeligheden var saaledes, at Antallet af Husmandsbrug voksede jævnt og godt ogsaa før Loven kom. Taleren kunde ønske her ved denne Lejlighed at fremdrage de Foranstaltninger, der laa før den Tid, denne Lov traadte i Kraft. Siden 1872 var Landboforeningerne blevne støttede med Statshjælp,

dels i Forhold til det Beløb, de selv gav, dels i Forhold til Egnens formentlige Behov. Den Gang var det kun efter en ret indgaaende Kritik, at der ydedes Husmændene Hjælp. Det var i mange Sogne ikke mere end 2 à 3 Husmænd om Aaret, der fik denne Støtte gennem Præmiering og som Hjælp til Rejser til Husmandsbrug andet Steds. Man gik ned til meget smaa Præmier, ja til 3—4 Kr., og selv de smaa Præmier vakte Glæde, fordi der ogsaa i dem laa en Anerkendelse af godt og dygtigt Arbejde. Mange fik jo ogsaa større Præmier — 30—40 Kr. — men Beløbet skulde da anvendes til en bestemt nyttig Foranstaltning, og i dette Spor gaar man fremdeles med Præmiering og Rejsehjælp.

Ved Loven om Jord til Husmandsbrug blev Fordringerne til det dygtige, det personlige, rent minimale; man sagde nu: vi vil à tout prix have Huse. Taleren ønskede gerne her at mindes det store Arbejde, Landboforeningerne havde gjort. Ved Siden af den egentlige Jorddyrkning havde mange Husmænd forhen tillige et andet Erhverv. Dette gjaldt f. Eks. Træskomænd, Tækkemænd, Landhaandværkere, men disse Erhverv er efterhaanden svundet betydeligt ind. Det var sikkert sundt for Husmændene, at de havde et andet Erhverv ved Siden af Jordbruget.

Assistent i Landbrugsministeriet, cand. jur. *Waage* gjorde opmærksom paa, at man egentlig maatte indskrænke sig til Gruppen 2 Skpr.—1 Td. Hartkorn; men saa man paa Tallene herfor, var det klart, at der egentlig ikke har været nogen særlig stærk Opgang. Taleren ønskede gerne her at fremhæve, at det egentlig kun er denne Klasse af Huse, der har Interesse, naar Talen er om, at en stor Del Folk kan komme i selvstændig Virksomhed. Paa Landet har man meget interesseret sig for det saakaldte Jordspørgsmaal, dog skulde Taleren ikke komme nærmere ind paa dette her.

Industriens Koncentration har bevirket, at en Mængde gamle Haandværkere paa Landet er bukket under, men i samme Grad man bestræber sig for at forøge ovennævnte Klasse af Jordbrug, vil der blive Plads for en forøget industriel Virksomhed paa Landet, og navnlig da, hvis man kom ind paa en større Udstykning i Landets frugtbare Egne.

Redaktør *Bing* udtalte: Spørgsmaalet, Hr. *Waage* drog frem, er løst i Tyskland væsentlig derved, at Arbejdet finder

billigere Udførelse i Landdistrikterne end i Byerne. Tobaksfabrikker i Bremen er f. Eks. flyttet ud i Landdistrikterne, væsentlig tilskyndet derved, at de kan faa Arbejdet udført betydeligt billigere.

Vi har imidlertid ikke her den industrielle Virksomhed som i mange andre Lande, og det vil dog næppe faa den Betydning her som i et saa stærkt industrielt Land som Vest-Tyskland. Taleren var en stærk Modstander af den Maksime, at kun den er lykkelig stillet, der er fuldt selvstændig. Kun en ringe Del af Menneskeheden er saadan, at den kan virke under selvstændige Forhold, men det gjaldt dog ved Opretelsen af Husmandsbrug i første Række at have for Øje, at Driften af dette maa være Hovedsagen. Et intensivt drevet Brug vil lægge overvejende Beslag paa Mandens Arbejdskraft og vil være Betingelsen for, at Bruget kan betale sig. Dertil kommer, at jo flere større og mindre Gaarde, der udstykkes, jo mere formindskes Adgangen til Fortjeneste ved Arbejde for andre.

Kammerherre *Bech* fremhævede, at det i Landbofor- eningerne stadig var bleven gjort gældende, at Hensigten var at skabe gode Hjem. Taleren huskede allerede i 70erne, da Talen var om Vandrelærere, at disse skulde vejlede Husmændene. Det var i de Tider, da man tænkte paa at grave det hele — Spadekulturen. Der blev dog ikke megen Tale om Dyrkning af Handelsplanter og den Slags Ting, men Hovedsagen var, at Koen, Grisen o. s. v. trivedes bedre hos Husmanden end hos de andre Landmænd, der ikke selv kunde udføre Arbejdet. Mange Gaarde udstykkedes ogsaa i den Tid, navnlig til Sønnerne, og man har mange Tilfælde, hvor disse bedre har kunnet klare sig, efter at Jorden var delt mellem dem, end Forældrene kunde. Det var sikkert rigtigt, at der ydedes Hjælp fra Statens Side, men man havde nu i for høj Grad stillet Dygtigheden og Soliditeten i 2. Række. Det var ikke den direkte Tilskydning af Penge, der burde være det bestemmende, der maatte først og fremmest tages Hensyn til Mandens og Konens Kvalifikationer.

Professor *B. Bøggild* mente, at Spørgsmaalet om, hvor meget Jord der skulde til for at en Familie kan leve deraf, i væsentlig Grad vil være afhængig af Jordens Gødningskraft. Som Regel vil det gaa saaledes, at Husmanden i Begyndelsen

maa arbejde en Del af sin Tid for andre, indtil han naar at faa Jorden i Kultur. For det store Flertal af de smaa Landbrug er det af den allerstørste Betydning, at de gennem Andelssystemet altid kan faa deres Mælk og andre Produkter udnyttede til fuld Pris. Husmanden kan derved blive i Stand til at opfodre alt, hvad han avler og lidt efter lidt købe mere og mere Kraftfoder, saaledes at han kan fodre bedre og bedre og producere mere og mere Gødning. Efterhaanden som Jorden kommer i bedre Kultur og Gødningskraft, vil han have mere og mere Fordel ved at blive hjemme og arbejde i sin egen Bedrift, saaledes at Arbejdsdagens Antal hos Fremmede vil blive aftagende.

Assistent *Waage*: Det kan ikke forklejne nogen Mand, at han arbejder for andre, men det maa jo staa for ham som et attraaværdigt Maal at kunne eksistere alene ved sit eget personlige Arbejde paa Lodden.

Det var nødvendigt, at der skabtes Afsætningssteder, hvis Dyrkningen af Havesager skulde kunne betale sig. Taleren ansaa det ikke for sandsynligt, at dette vilde lykkes. Taleren vilde anse det for bedst, om man fik industrielle Virksomheder oparbejdet i Landdistrikterne; Industriprodukter, som vi selv kan lave, kan lige saa godt trives paa Landet som i Industricentre. Det var at haabe, at vi paa Øerne efterhaanden maatte faa flere og flere Jordbrug paa henimod 1 Td. Hartkorn ved Siden af industriel Virksomhed for Brugeren, samt at en Del af den nuværende Industri blev henlagt til Landet.

Redaktør *Bing*: Hr. Waage, som ønsker at Husmændene skal være fri for at arbejde i Landbruget, har altsaa ikke noget imod, at de kommer til at arbejde i en Fabrik.

Assistent *Waage* bemærkede til Redaktør Bings Udtalelse, at det ikke havde været hans Mening at ville hævde, at det var mere opløftende for en Husmand at gaa paa Arbejde i en Fabrik end hos Landmændene, men der var altid en Tid om Vinteren, hvor der ikke var meget Arbejde at faa ved Landbrugsvirksomheden.

Forstander *S. C. A. Tuxen* mente, at vor Lovgivning værnede os mod Faren for, at de almindelige Gaardbrug skulde forsvinde, og med Hensyn til Forøgelsen i Antallet af Ejendomme paa indtil 1 Td. Hartkorn var denne vel endnu ikke

videre fremskreden, end at der endnu kunde tages tilbørligt Hensyn til den Fare, den maaske rummede. Det var næppe udelukket, at den udmærkede Haandværksvirksomhed, der jævnlig øves omkring i vore Landsbyer, kunde udvides Haand i Haand med Driften af de smaa Landbrug og maaske finde en Støtte i de planlagte elektriske Anlæg. At ernære en Familie ved »almindelig« Landbrugsdrift paa ca. 6 Tdr. Ld. paa en saadan Maade, at den kom paa Jævnmaal med Landets oplyste Befolkning i Almindelighed, var ikke let tænkeligt; der kan ganske vist findes lønnende Erhverv ved Plantebrug selv paa 1 Td. Ld., men saa maa det meste være under Glas, og til den Slags Kultur som noget almindeligt er Udviklingen som sagt endnu ikke naaet. Taleren haabede, at Udstykningens Udvikling ikke maatte skride hurtigere frem, end at der stadig kunde findes Adgang til andet Erhverv ved Siden af de smaa Brug.

Redaktør *Bing*: Man skulde næsten tro, at det gjaldt om at faa Jorden udstykket til Haandværkere, medens det jo dog i Virkeligheden kom an paa at faa dygtige Landarbejdere, da det jo er et Jordbrug, der tænkes paa i første Række ved Loven. Taleren kunde derfor ikke se bort fra, at det gjaldt om at gøre de mindre Brug saa intensive som muligt.

Godsejer *Fabricius* hævdede, at Landbruget nuomstunder var saaledes indrettet, at Husmændene altid kan faa Arbejde nok om Vinteren.

Kammerherre *Bech* bemærkede, at der i Jylland var store Strækninger, hvor der kun fandtes almindelige Gaardbrug, og her kneb det for Husmændene at faa Arbejde paa visse Tider af Aaret. Man havde Eksempler paa, at Husmændene kom flere Mil borte fra for at faa Arbejde om Vinteren, f. Eks. ved Skovhugst i Plantagerne.

Den ledende Præsident (Hofjægermester *Friis*) takkede Forstander Tuxen for de interessante Meddelelser, han her havde givet om Jordspørgsmaalet, samt udtalte en Tak til Deltagerne i Diskussionen.